

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблему толерантності як одного з компонентів гуманістичної спрямованості майбутнього менеджера-економіста в процесі його професійного становлення.

Поява Указу Президента України "Про основні напрямки реформування вищої освіти в Україні" сприяла тому, що на сучасному етапі суспільством визнана необхідність щодо підготовки гуманістично орієнтованого фахівця. Це допоможе становленню в Україні цивілізованих відносин в усіх сферах суспільного життя, а також більш повно й послідовно задовільнить попит населення на ринку праці відповідно до нових реалій. При цьому в галузі вищої освіти відбувається оптимізація фахової структури підготовки кадрів для ринкової економіки [1]. Приділяється значна увага актуалізації проблеми соціального виховання студентства, в основі якого лежить ідея демократизму, свободи й гуманізму.

Модель освіти, яка впроваджується в практику і створена на основі Закону про вищу школу та Національної доктрини розвитку освіти та основної теорії та практики педагогіки є моделлю суб'єктивно-гуманістичною, яка поєднує в собі як інтереси суспільного виробництва, так і особистості, її духовні параметри. Концептуально ця модель досить прозора та зрозуміла, оскільки в ній досить чітко окреслені загальні цілі освіти, які адекватні вимогам часу. Водночас перед науковцями постали нові проблеми: як практично реалізувати основну ідею – гуманізацію особистості в системі вищої освіти.

Нові освітні підходи (особистісно-орієнтовані) створюють умови для формування гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця, одним із компонентів якої є толерантність.

Загальнопедагогічні основи гуманізації освіти висвітлюються у працях А. Алексюка, О. Бондаревської, В. Лозової, Д. Пащенко та ін. У "Декларації принципів толерантності" розкривається зміст поняття "толерантність" і, зокрема, відзначене: "толерантність означає... правильне розуміння всього різноманіття культур, форм самовираження і виявлення людської індивідуальності. Толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті, переконань... Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична і правова потреба" [2]. Ряд таких сучасних дослідників, як Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Є. Білозерцев розглядають безпосередньо толерантність як якість у логіці професійної компетентності викладача вузу. У структурі цього "педагогічного конструкта" вони розрізняють чотири незалежних блоки: концептуальний, психолого-педагогічний, комунікативний, інтегративно-особистісний. Інші дослідники (Г. Балл, І. Бех, І. Абракумова, П. Єрмаков) зазначають, що полікультурний освітній простір може забезпечити становлення й розвиток як толерантної, так й інтолерантної свідомості. На шляху до толерантної свідомості передбачається не тільки переробка змісту навчального процесу, оновлення технологій навчання та спілкування як механізмів розвитку толерантної свідомості учнів, але й подолання інерції мислення вчителя, його перехід на дійсно гуманістичні позиції [3]. Формуванням толерантності має займатися "педагогіка толерантності" (термін, який запропонував В. Тишков). Мається на увазі, передусім, розвиток толерантності педагога, який має побудувати навчальний процес на принципах "педагогіки толерантності" (принцип довірливого співробітництва, принцип психологічної екології, правової культури, "права на відмінність"), а також розвиток толерантності всіх категорій студентів в процесі професійної освіти [4].

Здійснений нами аналіз літературних джерел свідчить про увагу до проблеми толерантності в різноманітних аспектах: розкривається зміст самого поняття "толерантність", проблема формування толерантності в полікультурному освітньому просторі, психолого-педагогічний аспект. На нашу думку, недостатньо приділяється увага актуальності формування досліджуваної якості у студентів конкретної спеціальності, зокрема менеджерів-економістів.

Мета нашої статті – охарактеризувати толерантність, як професійну якість майбутнього менеджера-економіста і розглянути її як компонент в контексті гуманістичної спрямованості.

Не викликає сумніву твердження про те, що стати справжнім фахівцем можна за умови наявності сформованої сукупності певних природних рис і якостей, але цей потенціал може залишатися нерозвиненим, якщо майбутній спеціаліст не отримає належної професійної підготовки та відповідного виховання, одним із напрямків якого є формування гуманістичної спрямованості, його загальної й управлінської культури.

Загальновідомо, що професійне становлення особистості – це найважливіша мета будь-якого навчального закладу. У процесі здобуття освіти відбувається становлення, збагачення і вдосконалення суб'єктивно особистісного й духовного світу молодої людини. Таке становлення є результатом цілеспрямованих впливів на знання, позицію, поведінку, діяльність людини різних структур навчального закладу та різних соціальних інститутів, впливу довкілля (як необхідної умови професійного становлення і розвитку особистості) та активності самої особистості, як суб'єкта цього складного процесу.

Аналізуючи професійні й особистісні характеристики менеджера (керівника, управлінця), не можна не звернути увагу на одну якість, яка вбирає в себе всі інші якості – культура управлінської діяльності. У її основі лежать матеріально-виробничі процеси на підприємстві, економічні відносини між людьми, з одного боку, а з іншого – структурність прогресивних гуманістичних морально-духовних досягнень в управлінні [5].

Ця культура втілюється в системі соціальних норм і цінностей, знань, світогляді, морально-етичних нормах діяльності, поведінці, свідомості, вмінні володіти собою. Сьогодні задовольняти суспільство може лише такий фахівець, котрий спроможний упроваджувати не лише техніко-економічну, інформаційну, організаційно-економічну культуру, культуру виробничих відносин, але й організувати управлінську діяльність, яка б спиралася на такі соціальні цінності, як рівність, справедливість, повага, толерантність, злагода, порядок.

Окрім того, професійна поведінка менеджера не повинна відкидати міжнародні норми ділової поведінки, ведення переговорів, вирішення конфліктів, досягнення компромісів з партнерами та підлеглими. Усе це в сукупності також відображає гуманістичний характер управлінської діяльності.

Відзначаючи важливість формування професійно значущих якостей майбутнього фахівця, варто також відзначити, що акцент має бути зроблений на особистісній централізації студента – майбутнього менеджера – його бажанні реалізувати власний професійний інтерес. Його провідною якістю, в контексті професійної структури, ми визначаємо гуманістичну спрямованість, сутність якої можна визначити через наступні характеристики: *сприйняття працівників, колег, партнерів як рівноправних собі, повага і неоціненне ставлення до них у спілкуванні, толерантність, справедливість, емпатійність, професійний оптимізм як віра в людський потенціал і довіра у співпраці.*

Розглядаючи толерантність у контексті гуманістичної спрямованості як її вагомий компонент, ми вводимо його в розроблену нами систему критеріїв гуманістичної спрямованості майбутнього фахівця.

До першої групи ми віднесли критерії, що діагностують професійну спрямованість майбутніх спеціалістів (ставлення до своєї професії, мотивацію й усвідомленість її вибору, ціннісні орієнтації).

Друга група об'єднує критерії моральної оцінки та самооцінки поведінкових явищ і формування на цій основі стереотипів моральної поведінки, які визначають ступінь сформованості гуманістичних якостей особистості на етапі виявлення сутнісних мотивів власної поведінки та поведінки інших людей. Адже лише усвідомлений вибір суб'єктом моральних орієнтирів, схильність до сприйняття себе як гуманної особистості, буде сприяти формуванню установки на втілення гуманістичних ідеалів у життя, активність їх реалізації.

Третя група – критерій гуманістичного ідеалу як сформований у свідомості студента ідеальний образ самого себе, свого "Я", на яке необхідно орієнтуватися, і яке може стати спонукальним мотивом діяльності суб'єкта. У гуманістичному ідеалі відображаються ціннісні орієнтації, які розкривають глибинний зміст особистості, структуру самосвідомості. Ідеал же представляє собою граничні цілі, найвищі цінності світоглядних систем [6]. На нашу думку, в структуру гуманістичного ідеалу входять такі моральні імперативи як доброзичливість, справедливість, толерантність, повага, емпатійність, оптимізм, комунікативність, які виступають основними характеристиками гуманістичної спрямованості особистості.

Серед означених імперативів вагоме місце, безперечно, посідає толерантність.

Толерантність проглядається у тенденції відношення до людей у цілому, тенденції, що зумовлена життєвим досвідом, установками, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я людини. Вона полягає в терпимості до інших людей, їх індивідуальності, способу життя, думок. Толерантна людина, оцінюючи поведінку інших, не розглядає в якості еталона себе, вона не категорична в судженнях, не намагається перевиховати іншу людину, вмінє пробачати помилки.

Рівень професійної толерантності виявляється у відносинах із людьми, з якими доводиться мати справу в процесі діяльності. У такому випадку певна енергія емоцій виявляється в особистості, головним чином у робочій обстановці: так можна говорити про терпимість керівника до підлеглих, партнерів, клієнтів (відповідно до сфери діяльності).

Центрація керівника на інтересах і потребах працівника забезпечує йому сприятливі умови для реалізації свого потенціалу, водночас наявність у керівника почуття справедливості дозволяє збалансувати в розумних межах схвалення, заохочення та критичні зауваження на адресу працівника, щоб не поставити його у привілейоване становище порівняно з іншими працівниками, а цим самим нанести шкоду як йому самому, так і авторитету керівника.

З метою виявлення у майбутніх менеджерів-економістів сформованості рис гуманістично спрямованої особистості, нами було проведено ряд діагностик, у тому числі й діагностика комунікативної установки за В. Бойком (визначення загальної комунікативної толерантності), яка мала на меті визначення рівня комунікативної толерантності за такими критеріями:

- невміння або небажання приймати індивідуальність інших людей;
- уявлення про себе як еталон під час оцінки інших;
- категоричність і консервативність в оцінці інших людей;
- невміння приховувати чи згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів;
- прагнення переробити, перевиховати свого партнера;
- прагнення підлаштувати партнера під себе;
- невміння пробачати ненавмисні помилки, незграбність інших;
- нетерпимість до фізичного чи психологічного дискомфорту партнера;
- погане пристосування до характерів, звичок, настанов, домагань інших.

Ми усвідомлювали однак, що рівень сформованості гуманістичних якостей, у тому числі й толерантності, не може бути однаковим унаслідок цілого ряду об'єктивних причин. Говорячи про необхідність формування гуманістичної спрямованості студента, майбутнього керівника, управлінця, ми визначили три рівні розвитку гуманістичних якостей:

– **високий** рівень характеризується апріорно позитивним ставленням до людей і навколишньої дійсності, що має вияв у сформованості таких якостей як: співпереживання та повага, терпимість до інших, їх думок і поведінки, справедлива оцінка. Наявний високий рівень знань правил моральної поведінки, які стають нормою і виконуються не задумуючись, та проявляються у непримиренності до всякого роду зла й антигуманних вчинків;

– **середній** рівень характеризується непослідовністю у прояві вищезазначених гуманних якостей: емпатійного розуміння, поваги та терпимості, справедливості внаслідок вибіркової побудови відносин на основі особистих симпатій. Наявний достатній рівень знань норм та правил моралі, які однак фрагментарно виявляються в поведінці людини;

– **низький** рівень передбачає відчуженість від чужих проблем, байдужість до інших людей, нетерпимість до їх думок, поведінки, відсутність або низький рівень знань норм та правил моральної поведінки, неготовність або небажання протистояти злу.

Під час аналізу проведеної діагностики по визначенню рівня загальної комунікативної толерантності з'ясувалося, що всього для 17 % респондентів притаманний їй високий рівень, середньому рівню відповідають 68 %, низькому – 15 %.

Крім того, виявилось, що найвищі показники (чим вищий бал, тим нижчий рівень комунікативної толерантності) були отримані за критеріями "категоричність і консервативність в оцінці інших людей" (53 %), "прагнення переробити, перевиховати свого партнера" (44 %), "погане пристосування до характерів, звичок, настанов, домагань інших" (41 %).

Отримані результати свідчать про недостатню сформованість і розвиненість толерантності як якості гуманної особистості в значній кількості респондентів. Тому ідея формування толерантності студентів – це є проблема, вирішення якої можливе лише за умови її реалізації на всіх етапах навчального процесу.

Починаючи з перших днів навчання у вузі, засвоюючи навчальні дисципліни, розвиваючись як особистість, студент потрапляє в складні навчально-пізнавальні ситуації, коли висловлюються різноманітні оцінні судження. Він приймає участь у дискусіях, при цьому нерідко змушений йти на компроміс, враховувати інтереси оточуючих, погоджуватися з опонентом у тому випадку, коли він наводить незаперечні аргументи. Здобуваючи навички не тільки професійного, але й соціального спілкування, студент засвоює і закріплює ті норми та правила, які прийняті в тому чи іншому професійному середовищі, тобто оволодіває основами культури толерантної поведінки [7].

Дуже важливо максимально наблизити навчальний процес до реальних умов майбутньої професійної діяльності менеджера-економіста. У процесі викладання різних дисциплін, а особливо "Конфліктології", "Бізнес-етики", "Етики й естетики", необхідно створювати педагогічні умови для розвитку професійно значущих рис особистості студента, що зумовили б формування толерантності, яка має вагомe значення поряд з іншими визначеними нами рисами гуманістично спрямованої особистості. Мається на увазі введення студентів у проблемні ситуації, які вимагають прийняття продуктивних рішень, формування установки на сприйняття іншої людини як рівноправного партнера у спілкуванні, апріорно позитивного ставлення до нього, поваги його особистості, бажання зрозуміти і прийняти його точку зору, що, безперечно, знімає численні бар'єри на шляху налагодження контакту. Тому формування гуманістичної спрямованості, її складових компонентів, стає одним із важливих завдань підготовки студентів до професійної діяльності.

Отже, в процесі професійного становлення менеджера, толерантність стає одним із векторних компонентів гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця. Вона є критеріальним показником визначення гуманістичного ідеалу, спонукальним мотивом діяльності суб'єкта, ідеальним образом свого "Я". Експериментальне дослідження показало, що рівень сформованості толерантності є недостатнім у майбутніх менеджерів-економістів, тому є актуальною робота над його формуванням. Найбільш ефективним у вирішенні цієї проблеми може бути застосування в процесі професійної підготовки проблемних педагогічних ситуацій, які б були максимально наближені до умов майбутньої діяльності менеджера-економіста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. "Про основні напрямки реформування вищої освіти в Україні" Указ Президента України // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 365.
2. Декларація принципів толерантності // Освіта України. – 2003. – № 4. – С. 4-5.
3. Абакумова И.В., Ермаков П.Н. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании // Вопросы психологии. – 2003. – № 3. – С. 78-82.
4. Безлюлева Г.В., Шаламова Г.М. Нужна ли нам толерантность? // Профессиональное образование. – 2003. – № 8. – С. 26.
5. Злупко С. Світові цінності управлінської економічної думки // Схід. – 1999. – № 4-5. – С. 3-13.
6. Сластєнін В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Под ред. В.А. Сластєнина. – М.: Изд. Центр "Академия", 2002. – С. 288.
7. Толерантность в контексте педагогической культуры преподавателя вуза / А.В. Коржуев, Н.Ю. Кудзиева, В.А. Попков // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 44-48.
8. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л.М. Карамушки. – К.: Фірма "ІНККОС", 2005. – 366 с.

Матеріал надійшов до редакції 27.09.2007 р.

Опольская М.В. Толерантность как один из компонентов гуманистической направленности личности.

В статье рассматривается проблема толерантности как составной части гуманистической направленности будущего менеджера-экономиста в процессе его профессионального становления.

Opolska M.V. Tolerance as one of the Humanistic Personality Orientation Components.

The article deals with the problem of tolerance as one of the future manager-economist humanist direction components in his professional formation process.